

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ТОЛЕРАНТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN A TOLERANT INTERACTION ISSUE WITHIN AN EDUCATION ENVIRONMENT OF A NEW UKRAINIAN SCHOOL

Стаття присвячена одній з актуальних проблем підготовки майбутніх вчителів – формуванню навичок толерантної взаємодії з учнями, колегами та батьками учнів в освітньому середовищі Нової української школи. Подано короткий аналіз наукових досліджень щодо проблеми підготовки майбутніх вчителів до виховання учнівської молоді та проблеми виховання толерантної особистості майбутнього педагога. У статті акцентується на ключових компонентах формули Нової української школи, зокрема педагогіці партнерства, яка має бути побудована на засадах добровільності, рівноправності, толерантності між усіма учасниками освітнього процесу. Підкреслюється, що концепція Нової української школи передбачає побудову якісно нового рівня стосунків між учнями, вчителями, батьками та громадськими організаціями.

У статті досліджуються сутнісні характеристики толерантності в освітньому середовищі, ґрунтовно аналізуються різноманітні підходи щодо понятійного визначення цього терміна. Розкривається зміст поняття толерантної взаємодії як педагогічної категорії, що характеризується діалогічністю, співробітництвом, партнерством, доброзичливістю, емпатією, повагою до інакшості. Зокрема, зазначається, що толерантність і толерантна взаємодія передбачають активність позицій суб'єктів взаємин. Обґрунтовано, що майбутній вчитель, який володіє навичками толерантної взаємодії, зможе змінити односторонню авторитарну комунікацію «вчитель» – «учень», залучити батьків до побудови освітньої траєкторії учня та успішно реалізувати завдання нової концепції.

Висвітлюється роль закладів вищої освіти у підготовці майбутнього вчителя до толерантної взаємодії в освітньому середовищі і пропонуються зміни, які мають бути внесені у зміст і процес підготовки вчителя. Акцентується на педагогічних умовах формування толерантної свідомості та толерантної поведінки майбутнього вчителя як головного носія запропонованих змін у освіті, теоретично обґрунтовується необхідність підготовки майбутніх вчителів до толерантної взаємодії в освітньому середовищі у взаємозв'язку із завданнями Нової української школи.

Ключові слова: толерантність, толерантна взаємодія, освітнє середовище, майбутній вчитель, Нова українська школа.

This article is dedicated to one of the topical subjects of an issue of training of future teachers, development of tolerance skills in an interaction with students, colleagues and parents of the students in an education environment of the New Ukrainian School. There is a short analysis of scientific researches on the training issues of future teachers in education of young students and the problems of the upbringing of a tolerant personality in a future teacher. Attention is brought to key components of a formula of the New Ukrainian School, in particular, to a pedagogics of partnership, which should be built on the bases of voluntariness, equality, tolerance between all the participants of an educational process. It is emphasized that the concept of the New Ukrainian School foresees building of a qualitative new level of relationship between students, parents and public organizations.

The article shows the research of essential characteristics of tolerance in an education environment, different approaches of the conceptual definition of this term are thoroughly analyzed. The content of a concept of tolerant interaction as a pedagogics category is unpacked, which is characterized by dialogueness, cooperation, partnership, goodwill, empathy and respect to an otherness. In particular, it is stated that the tolerance and tolerant interaction foresee an activity of positions of subjects of cooperation. It is justified that a future teacher, who owns skills of a tolerant interaction, can change a single-way authoritarian communication "teacher" – "student", involve parents to a construction of education path of a student and successfully realize the tasks of the new concept.

It is highlighted the role of higher education institutions in the training of a future teacher in a tolerant interaction within an educational environment and the changes are offered which might be introduced in the content and process of the teachers training. Attention is brought to pedagogics conditions of the formation of a tolerant consciousness and tolerant behavior of a future teacher as a main carrier of the offered changes in the education, a necessity of training of future teachers in a tolerant interaction in an education environment in relation to the tasks of the New Ukrainian School is theoretically justified.

Key words: tolerance, tolerant interaction, education environment, future teacher, New Ukrainian School.

УДК 378.011.3-051:37]:37.014.544-044.352(477)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-2-35>

Ремньова А.Г.,
канд. пед. наук,
старший викладач кафедри теорії та історії педагогіки
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Толерантність нині є однією з найважливіших цінностей суспільного життя, важливою координатою людського буття і водночас складним інтегративним утворенням якостей і рис особистості, що включає в себе повагу і терпимість до інших, комунікативність на основі гуманності, вміння почути і зрозуміти іншого, відповідальність не тільки за

себе, а й за те, що відбувається в навколишньому світі, чуйність, самостійність, достатній рівень розвитку культури і мислення.

Проблема підготовки майбутніх вчителів до толерантної взаємодії зумовлена необхідністю подолання суперечностей між потребою сучасного суспільства у вихованні особистості, яка здатна до толерантної взаємодії, і тим теоретичним та прак-

тичним досвідом роботи у закладах вищої освіти, що недостатньо забезпечує формування толерантності як інтегративної якості особистості майбутнього педагога. У Концепції Нової української школи зазначено, що вчитель – це людина, на якій тримається реформа, і наша мета – сприяти його професійному і особистісному зростанню. Саме тому формування толерантності як якісного особистісного утворення у студентів педагогічних закладів вищої освіти та підготовка їх до толерантної взаємодії в освітньому середовищі є важливим і необхідним завданням у сучасній соціально-педагогічній ситуації. Вміння та навички толерантної взаємодії в освітньому середовищі необхідні майбутнім педагогам для реалізації одного з визначальних завдань Нової української школи – педагогіки партнерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У різні історичні періоди найвидатніші науковці свого часу – філософи, педагоги, психологи – досліджували проблему підготовки майбутнього вчителя до виховання учнівської молоді. Протягом останніх десятиліть вітчизняні науковці В. Андрущенко, І. Бех, В. Бондарь, Л. Вовк, І. Зязюн, О. Мороз, В. Семиченко, О. Савченко, О. Сухомлинська, Г. Троцько та інші розглянули у своїх працях не тільки тенденції розвитку вищої освіти, а й окремі аспекти професійної підготовки майбутніх вчителів. Сутність феномена толерантності, різноманітні аспекти виховання толерантної особистості майбутнього педагога досліджували Т. Білоус, О. Грива, Г. Денисенко, В. Маркова, І. Мельникова, А. Молчанова, В. Оржеховська, О. Орловська, О. Степанов, Ю. Тодоровцева, О. Швачко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Реформування системи освіти, нагальні вимоги суспільства до розвитку педагогічного професіоналізму, недостатня розробленість теоретичного аспекту та науково-методичного забезпечення підготовки майбутнього вчителя до толерантної взаємодії в освітньому середовищі потребують вирішення цієї проблеми.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні необхідності підготовки майбутніх вчителів до толерантної взаємодії в освітньому середовищі у взаємозв'язку із завданнями Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Формула Нової української школи складається з дев'яти ключових компонентів, одним з яких є педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками [6, с. 7]. Проблема співпраці сім'ї та школи у вихованні дітей не нова, але концепція НУШ передбачає побудову якісно нового рівня стосунків між учнями, вчителями, батьками та громадськими організаціями. Насамперед, це стосується розподілу завдань, ролей, функцій, обов'язків між усіма учасниками освітнього процесу, які впрова-

джуються на засадах добровільності, рівноправності та відповідальності. Така багатостороння комунікація між учнями, вчителями та батьками має змінити односторонню авторитарну комунікацію «вчитель» – «учень», яка існувала довгий час у системі освіти. Отже, Нова українська школа потребує й нового вчителя, який має стати агентом запропонованих змін. Від того, яким буде сучасний вчитель, залежить майбутнє нашої країни і нашої планети. Саме тому вчитель, який зможе виховати толерантність у майбутнього покоління, сприятиме створенню стабільного і безпечного світу, зниженню рівня агресії в сучасному суспільстві. І саме такий вчитель зможе побудувати рівноправні стосунки між усіма учасниками освітнього процесу на основі толерантної взаємодії, допоможе залучити батьків до побудови освітньої траєкторії дитини.

Здійснені автором діагностичні дослідження серед студентів першого та другого курсів факультету історичної освіти, факультету спеціальної та інклюзивної освіти та факультету мистецтв імені Анатолія Авдієвського Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова показали, що підготовка майбутніх вчителів до виховання толерантності в учнівської молоді здійснюється на рівні ознайомлення з основами толерантної педагогічної взаємодії та отримання загальних уявлень про окремі аспекти проблеми виховання толерантності. Отже, необхідно вносити зміни у зміст і процес підготовки майбутнього вчителя.

Що має знати майбутній вчитель про толерантність? Термін «толерантність» нині є часто вживаним, але його по-різному розуміють і по-різному до нього ставляться. Це спричинено тим, що латинське слово «tolerantia» має кілька значень: стійкість, витривалість, терпимість, допустиме відхилення. Варто наголосити на тому, що терпіння – це відсутність негативної реакції в конкретній ситуації, терпеливість – властивість індивіда виявляти терпіння, що стає його рисою характеру. А терпимість – це суспільне явище, яке ґрунтується на здатності переважної кількості індивідів виявляти терпіння в соціумі і бути стриманими. Тобто терпимість можна порівняти з витривалістю (фізичною або психічною) [2, с. 8].

Більше поширення термін «толерантність» отримав в англійській інтерпретації – *tolerans*, – де поряд із терпимістю він означає також «допускати». Таким чином, за допомогою цього терміна визначалася ідея міри, межі, до якої можна терпіти іншу людину чи явище, навіть якщо вони незрозумілі або неприємні.

Розмаїття оцінок феномена толерантності, думок, підходів щодо його понятійного визначення пов'язано з широким діапазоном інтерпретацій цього поняття в різних мовах. В англійській мові толерантність означає «готовність без про-

тесту сприймати думки, вірування, звичаї, поведінку людей», у французькій – «повагу до свободи іншого, його образу мислення, поведінки, політичних і релігійних поглядів», у китайській – «дозволяти, приймати, бути великодушним стосовно інших», в арабській мові – «прощення, полегкість, поблажливість, м'якість, прихильність, терпіння до інших», у перській – «терпимість, готовність до примирення з суперником».

Слід зазначити, що поняття «толерантність» у всіх європейських мовах має позитивний зміст. А от переклад цього терміна російською мовою (*терпимість*) викликав різні наукові підходи до оцінки феномена толерантності. Оскільки російське поняття «терпимість» має певний негативний відтінок, з'явилися твердження, відповідно до яких толерантність як поняття не несе позитивного навантаження, формує установку на пасивність, аморфність, відмову від активних дій, вчинків, нічого не пропонуючи натомість. Іноді толерантність ототожнювали з байдужістю, індиферентністю, інтерпретували її як тактичний хід невпевненого у своїх силах, переконаннях, орієнтаціях суб'єкта комунікації, як форму терпеливого упокорення [1, с. 21].

Ми вважаємо, що толерантність не орієнтує на пасивність. Навпаки, вона передбачає активність позицій суб'єктів взаємин. І ця активність виявляє себе в рівноправному, взаємному діалозі індивідів чи їх спільнот. Там, де йдеться про діалог, навряд чи варто вести мову про пасивність. Таким чином, толерантність формує позицію активності, кличе до встановлення духовного зв'язку з інакшістю. Це – перехід від недовіри і настороженості до розуміння іншого, його позиції, суті його системи світоглядних координат. Отже, толерантність не можна вважати проявом байдужості.

У кожному визначенні поняття *толерантність* виявляються відмінності культур, історичного досвіду різних народів, що підтверджує розмаїття світу. Водночас кожне визначення терміна показує спільне та головне в сутності толерантності – вимогу поважати права інших, з повагою ставитися до звичок, інтересів, вірувань інших людей, намагатися досягти взаємної згоди без насилля. Що стосується перекладу означеного поняття українською мовою, то в українському педагогічному словнику толерантність подається як терпимість до чужих думок і вірувань [3, с. 332]. У філософському словнику термін «толерантність» означає «доброзичливе або, принаймні, стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних). Світоглядною основою толерантності є поцінування різноманітності – природної, індивідуальної, суспільної, культурної» [7, с. 642].

На підставі всіх перерахованих у науковій літературі значень ми будемо розглядати толерант-

ність як повагу та визнання рівності, відмову від домінування і насильства, визнання багатомірності і багатоманітності людської культури, норм, вірувань і відмову від зведення цієї багатоманітності до якоїсь однієї точки зору, хоча діапазон інтерпретації толерантності постійно розширюється і нині вчені розглядають її як:

- етико-філософську категорію;
- соціальну цінність;
- принцип людських взаємовідносин;
- соціально-культурний феномен;
- метод соціально-політичних рішень;
- правову потребу;
- особистісну якість.

Що ж таке толерантна взаємодія? Поняття «взаємодія» є багатомірним, багатограним і багатоаспектним. Його сутнісні характеристики досліджують філософія, психологія, педагогіка. Якщо розглядати взаємодію як філософську категорію, то слід зауважити, що вся людська діяльність базується на взаємодії, яка виступає засобом пізнання, способом організації буття. Взаємодія відображає особливий тип відношення між об'єктами, при якому кожен з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи до їх зміни, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що, своєю чергою, зумовлює зміну його стану. Дія кожного об'єкта на інший об'єкт зумовлена як власною активністю об'єкта, виявом його динаміки, так і реакцією об'єкта на дію інших об'єктів («відгук» або «обернена дія») [7, с. 77].

Толерантна взаємодія як педагогічна категорія означає особливий тип стосунків між суб'єктами освітнього середовища, який визначається діалогічністю, співробітництвом, партнерством, емпатією, доброзичливістю, повагою до інакшості. Толерантний педагог співпрацює з учнями, батьками, колегами на засадах партнерства, координує діяльність усіх ланок і суб'єктів навчально-виховного процесу навчального закладу, визнає різноманітність і поважає право бути іншим, готовий слухати і чути думки інших, відмовляється від домінування і насильства, здатний подивитися на проблему очима інших, емоційно виважений, відповідальний, вміє здійснювати аналіз власних дій із подальшою їх корекцією.

Вагома роль у підготовці майбутнього вчителя до толерантної взаємодії в освітньому середовищі належить закладам вищої освіти, які мають ввести суттєві зміни у зміст і процес підготовки вчителя згідно з вимогами нового Закону «Про освіту» [5]. Формування толерантної свідомості і толерантної поведінки майбутніх вчителів у педагогічних закладах вищої освіти має охопити як зміст освіти (оновлення програм, підручників, запровадження спецкурсів, форм організації навчання, які будуть розвивати у студентів навички толерантної взаємодії), так і систему виховної роботи. Умовами

формування толерантності майбутнього вчителя мають стати:

- підвищення рівня інформованості студентів про сутнісні та змістові характеристики толерантності, особливості толерантної взаємодії в освітньому середовищі;

- формування толерантності як особистісної цінності майбутнього вчителя та перетворення її на принцип професійної діяльності;

- побудова толерантних стосунків у системі «студент-студент», «викладач-студент»;

- урізноманітнення організаційних навчальних та виховних форм в освітньому процесі, що сприяють розвитку навичок толерантної взаємодії (дискусії, тренінги, рольові ігри і т.п.);

- психологічна підготовка майбутніх вчителів на основі методики ненасильницького комунікування, яка допоможе краще зрозуміти себе та інших;

- систематичний моніторинг стану сформованості толерантності майбутніх вчителів;

- забезпечення науково-методичної бази освітнього процесу з проблем виховання толерантності учнівської молоді в педагогічних закладах вищої освіти.

Висновки. Таким чином, підготовка майбутнього вчителя до толерантної взаємодії в освітньому середовищі допоможе майбутньому педагогу успішно реалізувати Педагогіку партнерства і побудувати стосунки з учнями, вчителями, батьками, представниками громадських організацій на основі взаєморозуміння, рівності, діалогу, співпраці, прийняття, а також сприятиме розкриттю та розвитку здібностей і можливостей дитини у Новій українській школі. Адже кожна дитина унікальна і неповторна, наділена від природи певними здібностями і талантами, але включити, пробудити до дії внутрішні резерви особистості можна лише гуманним ставленням педагога до дитини. Педагогіка партнерства, яка ґрунтується на засадах толерантності, орієнтує вчителя на побудову виключно довірливих стосунків зі своїми учнями, взаємодію на основі співпраці, співтворчості, вільного вибору. Для реалізації педагогіки партнерства в Новій українській школі передбачена індивідуальна освітня траєкторія як шлях реалізації особистісного потенціалу школяра з урахуванням його потреб, інтересів, здібностей, досвіду та побажань. А вчитель має стати для учня наставником,

порадником, тренером, який не просто передає знання, а організовує, направляє, надихає, спонукає учнів до здобуття знань і оволодіння певними компетентностями.

Стосунки між усіма учасниками навчально-виховного процесу згідно з новою концепцією мають базуватися на свободі і відповідальності, і саме вчителю доведеться пояснювати учням і батькам, що свобода – це не всюдозволеність, вона обмежена відповідальністю. А для того, щоб користуватися цією свободою, необхідно навчитися домовлятися, тому в нагоді стануть навички толерантної взаємодії, якими оволодіє майбутній вчитель у ЗВО і навчить домовлятися всіх інших учасників навчально-виховного процесу.

Отже, для реалізації головного завдання Нової української школи – виховання покоління молодих людей, що мають стати успішними фахівцями, зможуть навчатися впродовж життя, критично мислити, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі, володіти визначеними новим Законом «Про освіту» компетентностями, – потрібні успішні, творчі, відповідальні вчителі, які добре володіють навичками толерантної взаємодії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бабій М. Толерантність: сутність проблеми. *Толерантність: теорія і практика. Роздуми філософів і релігієзнавців. Міжнародні правові документи (витяги)*. Київ, 2004. С. 20–29.
2. Бондырева С.К. Толерантность. Введение в проблему / С.К. Бондырева, Д.В. Колесов. Москва-Воронеж, 2003. 273 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: «Либідь», 1997. 376 с.
4. Декларація принципів толерантності / Проголошена та підписана 16 листопада 1995 р. Париж : ООН, 1996. 16 с. (нормативний директивний правовий документ).
5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017р. №2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
7. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г.С. Сковороди; [редкол.: В.І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ : Абрис, 2002. 742 с.